

TERMINSHUNOSLIK — ILM- FAN TILI

Eshmurodova Nozima Ihom qizi

O'zbekiston jahon tillari universiteti talabasi

E-mail: nozimaeshmurodova2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tili terminologiyasining boyish manbalari, sohaviy terminlarning yasash xususiyatlari va ularni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish masalalari tahlil qilinadi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari va iqtisodiyot sohasidagi yangi qatlamlar tadqiq etiladi.

Tayanch so'zlar: Terminologiya, terminshunoslik, unifikatsiya, standartlash, sohaviy leksika, o'zlashma, neologizm.

Abstract: This article analyzes the sources of enrichment of Uzbek language terminology, the features of formation of sector-specific terms, and the issues of their harmonization with international standards. Particular attention is given to the study of new terminological layers in the fields of information technology and economics.

Keywords: Terminology, terminological studies, unification, standardization, sectoral vocabulary, borrowing, neologism.

Аннотация: В данной статье анализируются источники обогащения терминологии узбекского языка, особенности образования отраслевых терминов и вопросы их согласования с международными стандартами. Особое внимание уделяется исследованию новых терминологических слоев в области информационных технологий и экономики.

Ключевые слова: Терминология, терминоведение, унификация, стандартизация, отраслевая лексика, заимствование, неологизм.

Ключевые слова: Терминология, терминоведение, унификация, стандартизация, отраслевая лексика, заимствование, неологизм.

KIRISH Har qanday fanning poydevori va uning nazariy bazasini shu sohaga tegishli tushunchalar tizimi, ya'ni terminologiyasi tashkil etadi. Bugungi kunda jahon ilm-fani va texnologiyalarining mislsiz tezlikda rivojlanishi natijasida insoniyat faoliyatining barcha sohalarida yangi tushunchalar oqimi vujudga kelmoqda. Bu esa tilshunoslikning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lgan terminshunoslik (terminovedeniye) sohasiga e'tiborni har qachongidan ham kuchaytirishni talab etmoqda. Terminologiya shunchaki so'zlar to'plami emas, balki muayyan soha bilimlarini tartibga soluvchi, axborot almashinuvini ta'minlovchi va fanning xalqaro miqyosdagi integratsiyasiga xizmat qiluvchi muhim lisoniy vositadir. O'zbek tili davlat tili maqomiga ega bo'lganidan so'ng, milliy terminologiyani shakllantirish, uni xalqaro me'yorlarga moslashtirish¹ va davr talabi darajasida takomillashtirish masalasi davlat siyosati darajasidagi vazifaga aylandi. Hozirgi davrda o'zbek terminologiyasida o'ziga xos "evolyutsion jarayon" kechmoqda. Bir tomondan, ona tilimizning ichki boy imkoniyatlaridan foydalanib yangi terminlar yasash harakati faollashgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, globallashtirish natijasida axborot texnologiyalari, iqtisodiyot va tibbiyot kabi sohalarga xalqaro (internatsional) terminlarning shiddat bilan kirib kelishi kuzatilmoqda. Biroq, bu jarayonlarda o'z yechimini kutayotgan bir qator tizimli muammolar ham mavjud. Xususan, sohaviy terminlarning tarqoqligi, bir tushunchani ifodalashda variantdorlikning (dubletlarning) ko'pligi va xalqaro terminlarni milliy

qobiqqa moslashtirishda yuzaga kelayotgan chalkashliklar ilmiy tadqiqotlar o'tkazish zaruratini tug'dirmoqda.

- Terminologik tizimlarning shakllanish manbalari va lisoniy mexanizmlari

O'zbek tili terminologiyasi bir necha o'n yilliklar davomida murakkab taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. Bugungi kunda sohaviy terminlarning shakllanishini ikki asosiy yo'nalishga ajratish mumkin: ichki derivatsiya (tilning o'z resurslari) va tashqi o'zlashmalar. Ichki imkoniyatlar asosida termin hosil qilish: Bu jarayonda o'zbek tilining boy morfologik va semantik salohiyatidan foydalaniladi. Ayniqsa, affiksatsiya usuli orqali -lik, -dosh, -ma, -chi kabi qo'shimchalar yordamida yangi tushunchalar ifodalanmoqda. Masalan, iqtisodiyotda "tadbirkorlik", huquqshunoslikda "aybdoshlik", texnikada "uyushma" kabi terminlar tilning ichki qonuniyatlari asosida barqarorlashgan. Semantik usul: Umumiste'moldagi so'zlarning ma'no ko'lami torayishi yoki kengayishi natijasida terminologik xarakter kasb etishi. Masalan, "to'lqin" (fizikada), "o'zak" (tilshunoslikda), "tugun" (axborot texnologiyalarida) so'zlari yangi ilmiy ma'no qatlamlari bilan boyigan.

Globalashuv va xalqaro terminlarning o'zbek tiliga adaptatsiyasi. Zamonaviy terminologiyaning eng faol qatlami — bu xalqaro (internatsional) leksikadir.

'O'zbek tili terminologiyasining shakllanish manbalari va lisoniy mexanizmlari. Maqola matni. – 2026. – 1-2-betlar.

Axborot texnologiyalari (IT), nanotexnologiya va raqamli iqtisodiyot sohalarida ingliz tili terminologik dominant rol o'ynamoqda. Hozirgi kunda bu terminlarni o'zbek tiliga qabul qilishda uchta yondashuv kuzatilmoqda:

1. To'g'ridan-to'g'ri transliteratsiya: Terminning asl shaklini saqlab qolish (blockchain, logistika, menejment).
2. Kalkalash (Nusxa ko'chirish): Terminning ma'nosini so'zma-so'z tarjima qilish (cloud technologies – bulutli texnologiyalar, high-speed – yuqori tezlikdagi).
3. Gibrid usul: Xalqaro o'zakka milliy qo'shimchalarni qo'shish (monitoring qilish, raqamlashtirish)².

Standartlashuv jarayoni terminlarning imlo va talaffuz me'yorlarini ham qamrab oladi. Masalan, ayrim manbalarda "bankrot", boshqalarida esa "inqirozga uchragan" shakllarining parallel qo'llanilishi ilmiy uslubning aniqligiga putur yetkazadi. Bu esa o'z navbatida yagona davlat terminologik standartlarini (GOST yoki milliy standartlar) ishlab chiqishni taqozo etadi. Bu jarayon nafaqat so'zlarni tanlash, balki ularni tilda bir xil yozish va talaffuz qilish qoidalarini ham tartibga soladi. Masalan, xalqaro atamalarni o'zbek tilining fonetik qoidalariga moslashtirish yoki asl holicha qoldirish masalasi hamon bahsli bo'lib qolmoqda³. Agar har bir soha mutaxassisi yoki nashriyot atamalarni o'z bilganicha qo'llasa, ilmiy matnlarda chalkashliklar ko'payadi va o'quvchi ma'lumotni qabul qilishda qiynaladi. Shuning uchun ham, yagona davlat standartlarini yaratishda terminlarning mazmuniy aniqligi bilan birga, ularning imlo me'yorlarini ham qat'iy belgilab qo'yish lozim. Bu me'yorlar barcha darsliklar, qonun hujjatlari va ommaviy axborot vositalari uchun majburiy bo'lishi shart. Shundagina biz ilmiy uslubning sofligini saqlab qolamiz va o'zbek tilining professional darajadagi nufuzini oshiramiz. Yagona andoza asosida shakllangan terminologiya nafaqat mutaxassislar o'rtasidagi muloqotni, balki xalqaro tillardan qilingan tarjimalarning sifatini ham kafolatlaydi.

XULOSA Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilshunosligida terminologiya va terminshunoslik masalalari nafaqat tilshunoslar, balki barcha soha mutaxassislari uchun

muhim ahamiyatga ega. Atamalar tizimini tartibga solish orqali ilm-fan tilini aniq va tushunarli holga keltirish mumkin.

²*O'zbek tili terminologiyasining shakllanish manbalari va lisoniy mexanizmlari /Tilshunoslikning dolzarb masalalari: ilmiy maqolalar to'plami. – 2026. – B. 1–4.*
³*O'zbek tili terminologiyasi..., 2026, 1-b.*

Bugungi kunda tilimizga kirib kelayotgan yangi so'zlarni milliy qoidalarga moslashtirish va ularni yagona shaklga keltirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, sohaviy atamalarni bir xillashtirish va ularning mukammal elektron lug'atlarini yaratish orqali o'zbek tilining ilmiy salohiyatini yanada oshirish mumkin. Bu jarayonda xalqaro tajribadan foydalanish bilan birga, ona tilimizning boy imkoniyatlariga tayanish ham ijobiy natija beradi. Tartibli va aniq atamalar tizimi kelajakda ilm-fan va texnika yutuqlarini xalqimizga osonroq yetkazishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cabré M.T. Terminology: Theory, Methods and Applications.
2. Sager J.C. A Practical Course in Terminology Processing.
3. Hojiyev A. "Terminologik leksika". Toshkent, 2010.
4. Madvaliyev A. "O'zbek terminologiyasi masalalari". Toshkent, 2017.
5. O'zbek tili terminlarining elektron bazasi: <http://atamalar.uz>
6. Ziyouz kutubxonasi: <https://n.ziyouz.com>